

## ΤΑ ΠΗΓΑΔΙΑ ΤΟΥ ΑΡΧΑΙΟΥ ΔΙΟΥ

Η σημασία του νερού για το αρχαίο Δίο είναι πολύ σημαντική, όπως δείχνουν τα ανασκαφικά ευρήματα των τελευταίων χρόνων (Σχ. 1). Τα ευρήματα αυτά κάνουν φανερό ότι το νερό, πέρα από τη χρήση του για τις ανάγκες της καθημερινής ζωής, είχε ιδιαίτερη σημασία για την υγιεινή του σώματος, την ιατρική, τη διακόσμηση κτιρίων ή κήπων και για τη θρησκεία. Έτσι στο Ιερό της Ίσιδας είναι έντονη η παρουσία του νερού ως στοιχείου του τυπικού της λατρείας, αφού το βλέπουμε μπροστά στο άγαλμα της Ίσιδας Λοχίας και της Υπολυμπιδίας Αφροδίτης καθώς και δίπλα στο βωμό ως στοιχείο που σχετίζεται με τις θυσίες (Εικ. 1). Παράλληλα η ύπαρξη πολλών θερμών, *impluvium* (Εικ. 2), αναβρυτηρίων, περιρραντηρίων και η διαπιστωμένη λατρεία του Ασκληπιού και των μελών της οικογένειάς του μέσα στο κτίριο των μεγάλων θερμών, συνηγορούν για τις διάφορες χρήσεις του νερού που προαναφέρθηκαν.

Η ύδρευση του Δίου, τουλάχιστον κατά τη ρωμαϊκή εποχή, γινόταν από την περιοχή του Αγίου Βασιλείου, στις υπώρειες του Ολύμπου, από όπου το νερό μεταφερόταν με κτιστό υπόγειο αγωγό σε μεγάλη δεξαμενή δίπλα στο δυτικό τείχος της πόλης (Σχ. 1). Από τη δεξαμενή αυτή, η ανατολική πλευρά της οποίας ήταν διαμορφωμένη σε κρήνη, η διανομή του νερού μέσα στην πόλη γινόταν με κτιστούς ή πήλινους αγωγούς και μικρότερες δεξαμενές καθώς και με πύργους νερού από τους οποίους μολύβδινοι αγωγοί μοίραζαν το νερό στα διάφορα δημόσια ή ιδιωτικά κτίρια. Στους μολύβδινους αγωγούς συχνά βρίσκουμε γραμμένο με ανάγλυφα γράμματα ένα όνομα σε γενική πτώση, το οποίο συνήθως είναι το όνομα του ιδιοκτήτη στο ακίνητο του οποίου πήγαινε το νερό.

Εκτός από το οργανωμένο δίκτυο ύδρευσης της πόλης, ένα μεγάλο μέρος των αναγκών της σε νερό εξυπηρετούσαν τα πηγάδια, τα οποία υπήρχαν ακόμη και σε κτίρια που διέθεταν παροχή νερού. Μέχρι σήμερα έχουν εντοπιστεί 7 πηγάδια (Σχ. 1), από τα οποία ένα βρίσκεται κοντά στο ελληνιστικό θέατρο και θα πρέπει να είχε δημόσια χρήση, ένα στο χώρο των ιερών, ενώ τα άλλα πέντε σε ιδιωτικά κτίρια.

Ο μεγάλος αριθμός πηγαδιών, παρά την ύπαρξη οργανωμένου δικτύου παροχής νερού, θα πρέπει να σχετίζεται με την ευκολία με την οποία οι κάτοικοι του αρχαίου Δίου εύρισκαν άφθονο, καθαρό και γευστικό νερό σε μικρό βάθος, αφού η περιοχή είναι πλούσια σε νερά και πηγές. Σήμερα βέβαια ο υδάτινος ορίζοντας της περιοχής είναι ανεβασμένος τουλάχιστον κατά τρία μέτρα σε σχέση με αυτόν της ρωμαϊκής εποχής πράγμα που κάνει εξαιρετικά δύσκολη την ανασκαφή και τη μελέτη τους.



Σχ. 1. Τοπογραφικό διάγραμμα Δίου, στο οποίο σημειώνονται οι θέσεις των πηγαδιών και των σημαντικότερων κατασκευών που σχετίζονται με υδραυλικά.

Τα πηγάδια του Δίου, με βάση το υλικό της κατασκευής τους, μπορούμε να τα κατατάξουμε σε τρεις κατηγορίες:

Στην πρώτη κατηγορία ανήκουν τα πηγάδια των οποίων τα τοιχώματα είναι επενδεδυμένα με αργούς λίθους κτισμένους με ασθενές ασβεστοκονίαμα.

Παραδείγματα αυτής της κατηγορίας είναι τα δύο πηγάδια που βρίσκονται στο κτίριο με το αναβρυτήριο (Εικ. 3 και Σχ. 1.16), καθώς και το πηγάδι στις Θέρμες Κελεπούρη στο χώρο των ιερών (Σχ. 1.15). Δυστυχώς στα πηγάδια αυτά, τα οποία είναι μεταγενέστερα από τα κτίρια στα οποία ανήκουν, δε σώζονται τα προστομιαία τους.

Ένα τέταρτο πηγάδι, στο αίθριο του κτιρίου του ανατολικού τομέα, σώζει *in situ* το προστομιαίο του, το οποίο είναι δουλεμένο σε μονοκόμματο γωνιόλιθο (Εικ. 4 και Σχ. 1.11). Είναι σύγχρονο με το κτίριο στο οποίο ανήκει και με βάση το φηφιδωτό του Διονύσου θα μπορούσε να χρονολογηθεί στο τέλος του 2ου αι. π.Χ. Η ανασκαφή στα τέσσερα αυτά πηγάδια δεν έχει προχωρήσει βαθύτερα από 1 μ.

Στη δεύτερη κατηγορία ανήκουν τα πηγάδια που έχουν επενδεδυμένα τα τοιχώματά τους με ειδικές πλίνθους, των οποίων οι μακρές πλευρές είναι καμπυλωμένες.

Σε ένα παράδειγμα αυτού του τύπου, σε κτίριο στα βόρεια του χειμάρρου, οι πλίνθοι οι οποίες είναι κτισμένες με ασβεστοκονίαμα, σχηματίζουν επάλληλους

δακτύλιους, ανεξαρτήτους μεταξύ τους (Εικ. 5 και Σχ. 1.17).

Αντίθετα στο πηγάδι που βρίσκεται μεταξύ του θεάτρου και του σταδίου (Εικ. 6 και Σχ. 1.14), οι πλίνθοι είναι τοποθετημένες χωρίς χρήση κονιαμάτων, με τέτοιο τρόπο ώστε να μη σχηματίζουν επάλληλους δακτύλιους αλλά μια συνεχή σπείρα, η οποία προχωρώντας από κάτω προς τα επάνω σχηματίζει τον κύλινδρο του πηγαδιού. Κατά διαστήματα μικρά κενά μεταξύ των πλίνθων χρησιμεύουν μάλλον για το στράγγισμα των τοιχωμάτων, ενώ κατάλληλες υποχωρήσεις πλίνθων δημιουργούν πατήματα τα οποία διευκολύνουν το κατέβασμα στον πυθμένα του. Η διάμετρός του είναι περίπου 0,63 μ., ενώ το βάθος του ξεπερνά τα 10 μ.

Δυστυχώς σε βάθος 9,30 μ. βρέθηκε φλέβα νερού, το οποίο ήταν αδύνατον να αντληθεί. Γιαυτό η ανασκαφή σταμάτησε σε βάθος 9,80 μ., παρά το ότι εξακολουθούσαν να βγαίνουν αξιόλογα ευρήματα. Ανάμεσα στα ευρήματα, τα πιο σημαντικά για την εξαγωγή συμπερασμάτων για τη μορφή και τη λειτουργία του ίδιου του πηγαδιού, είναι:

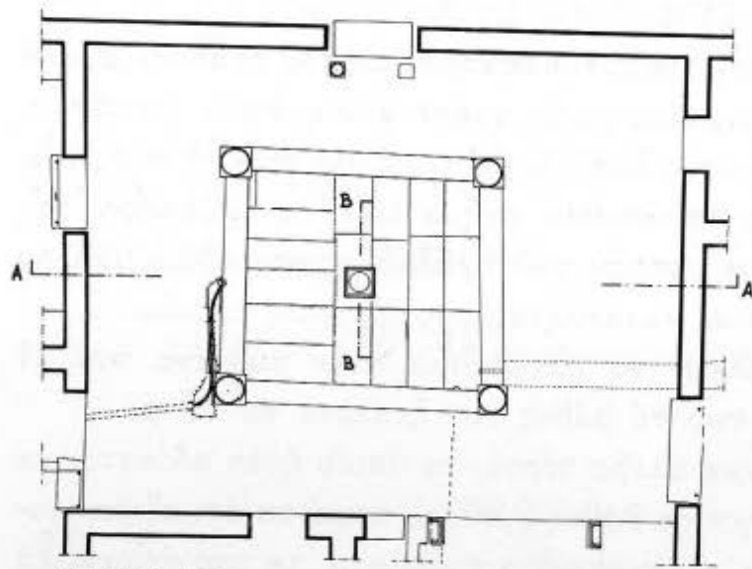
α) ένα παχύ στρώμα από κεραμίδια λακωνικά, χωρίς καθόλου σχεδόν χώμα ανάμεσά τους, β) δύο ιωνικά κιονόκρανα, όψιμα ρωμαϊκά σε δεύτερη χρήση (Εικ. 7), γ) ένας κίονας αρράβδωτος με επάνω διάμετρο 0,28 μ., η οποία ταιριάζει με τη διάμετρο των κιονοκράνων (Εικ. 8), δ) μεγάλοι πλακοειδείς αργοί λίθοι και ε) λίγες πλίνθοι ίδιες με αυτές της επένδυσης των τοιχωμάτων.

Τα στοιχεία αυτά ανήκουν στην ανωδομή του πηγαδιού, το οποίο θα πρέπει να είχε υπερυψωμένη βάση και κάλυψη με κεραμοσκεπή στέγη. Δυστυχώς το περιορισμένο υλικό που διαθέτουμε εξαιτίας της διακοπής της ανασκαφής, δεν επιτρέπει την εξαγωγή ασφαλών συμπερασμάτων για τη μορφή και τον τρόπο στήριξης της στέγης. Δεν είμαστε δηλαδή σίγουροι αν η στέγη στηριζόταν από τη μία πλευρά σε δύο κίονες και από την άλλη σε τοίχο, λύση γνωστή από άλλα πηγάδια και κρήνες, ή αν πατούσε επάνω σε τέσσερις κίονες. Στη δεύτερη άποψη συνηγορεί το ότι βρέθηκαν μικρά θραύσματα και από τρίτο κιονόκρανο.

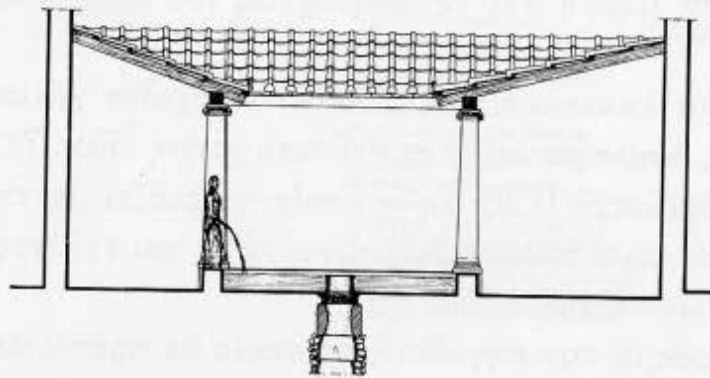
Στην τρίτη κατηγορία ανήκουν τα πηγάδια που έχουν επενδεδυμένα τα τοιχώματά τους με πήλινα απύθμενα πιθάρια. Ένα πηγάδι αυτού του τύπου εντοπίστηκε μέσα στο impluvium 1 του κτιρίου του Ανατολικού Τομέα, δίπλα στο ψηφιδωτό του Διονύσου (Εικ. 9 και Σχ. 1.18).

Το impluvium διέθετε δική του παροχή νερού από το δίκτυο της πόλης με το οποίο συνδεόταν με μολύβδινο σωλήνα που περνούσε κάτω από τα ψηφιδωτά δάπεδα και κατέληγε σε σιφώνιο μορφής κόλπου κώνου (Εικ. 10 και Σχ. 2). Για την προστασία του ο μολύβδινος αγωγός περνούσε μέσα από κτιστό με όρθιες πλίνθους κανάλι, το οποίο καλυπτόταν με πλάκες μαρμάρου. Από το σιφώνιο το νερό έρρεε με συνεχή ροή μέσα στο impluvium με την παρεμβολή κάποιας κρήνης ή καλύτερα κάποιου κρηναίου αγάλματος παρόμοιου με αυτό που βρέθηκε στις μεγάλες θέρμες.

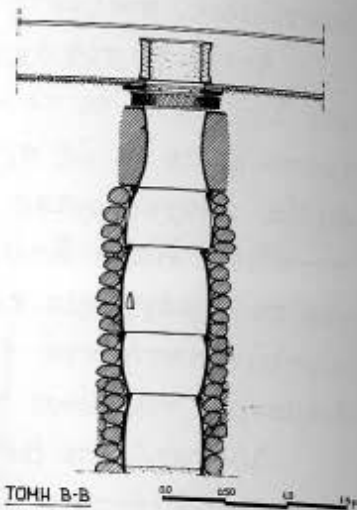
Εκτός από το νερό της παροχής, το impluvium δεχόταν και τα νερά της βροχής από τις στέγες που κάλυπταν τον περιμετρικό διάδρομο (Σχ. 2). Ένα μέρος αυτών των νερών τροφοδοτούσε την αυλή του κτιρίου μέσω υπόγειου κτιστού αγωγού, ο οποίος περνούσε κάτω από το ψηφιδωτό του Διονύσου, καθώς και το δεύτερο



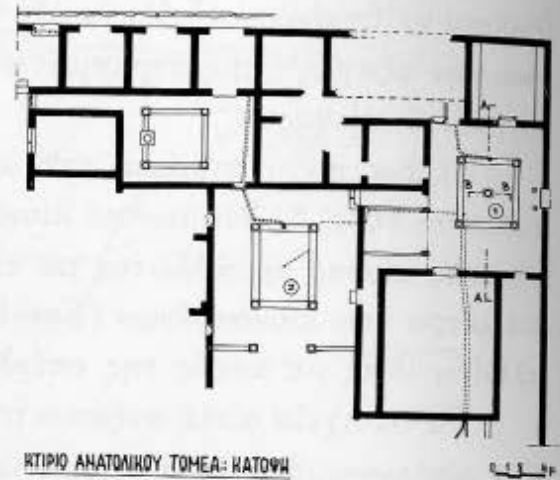
IMPLUVIUM 1: ΚΑΤΩΦΗ



ΤΟΜΗ Α-Α: ΑΝΑΠΑΡΑΣΤΑΣΗ



ΤΟΜΗ Β-Β



ΚΤΙΡΙΟ ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΥ ΤΟΜΕΑ: ΚΑΤΩΦΗ

Σχ. 2. Δίον. Κάτοψη του κτιρίου του Ανατολικού Τομέα και λεπτομέρειες του impluvium 1 και του πηγαδιού.

impluvium, το οποίο βρισκόταν σε χαμηλότερη στάθμη. Τα νερά που περίσσευαν χύνονταν μέσα στο πηγάδι, το προστομιαίο του οποίου είναι χαμηλότερο από τα τοιχώματα του impluvium κατά 0,10 μ. περίπου. Έτσι το πηγάδι λειτουργούσε ως ένα είδος υπερχειλίσης, η οποία κρατούσε τη στάθμη του νερού μέσα στο impluvium σε σταθερό ύψος (Σχ. 2). Δόθηκε λοιπόν μια έξυπνη λύση, η οποία εκμεταλλεύεται το ίδιο νερό για περισσότερες από μία χρήσεις και παράλληλα λύνει με πολύ απλό τρόπο το πρόβλημα της αποχέτευσης χωρίς την απαίτηση κανενός ιδιαίτερου ελέγχου, αφού όσο νερό και αν ρίξουμε μέσα σε ένα πηγάδι δεν πρόκειται να επηρεαστεί ουσιαστικά η στάθμη του νερού του.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η κατασκευή του πηγαδιού. Το προστομιαίο του, το οποίο σώζεται κατά τα τρία τέταρτα, είναι μαρμάρινο και εξαιρετικά καλοδουλεμένο. Εδράζεται απευθείας επάνω στην ορθομαρμάρωση του πυθμένα του impluvium και η διάμετρος της οπής του είναι 0,385 μ. Αμέσως κάτω από την ορθομαρμάρωση υπάρχει ένας δακτύλιος από λοξά τοποθετημένες πολύ λεπτές πλίνθους και στη συνέχεια ένας μεγάλος δακτύλιος από μονοκόμματο λίθο. Υδραυλικά κονιάματα φράζουν τους αρμούς μεταξύ των διάφορων δακτυλίων. Από το σημείο αυτό και κάτω η επένδυση των τοιχωμάτων συνεχίζει με απύθμενα πήλινα πιθάρια, τοποθετημένα το ένα επάνω στο άλλο. Πίσω από τα πιθάρια υπάρχει κτίσιμο με αργούς λίθους και

τριγωνικές εγκοπές, οι οποίες χρησίμευαν μάλλον σαν πατήματα για την επίσκεψη του πυθμένα του πηγαδιού.

Η ανασκαφή έφθασε σε βάθος 3,10 μ. από τον πυθμένα του impluvium με πολύ μεγάλες δυσκολίες, εξαιτίας της ανεβασμένης στάθμης του νερού. Τα ευρήματα, μέχρι βάθους 2 μέτρων περίπου, σχετίζονται με την καταστροφή του κτιρίου από πυρκαγιά και είναι κάρβουνα, μισοκαμένα κομμάτια από δουλεμένα ξύλα, καμένα κεραμίδια, θραύσματα από αρχιτεκτονικά μέλη του impluvium, καθώς και χέρι από μαρμάρινο άγαλμα σε μέγεθος μικρότερο από το φυσικό. Από τα δύο μέτρα και κάτω τα ευρήματα σχετίζονται μάλλον με τα τελευταία χρόνια της λειτουργίας του κτιρίου. Εκτός από την άφθονη κεραμική, ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα θραύσματα από γυάλινα αγγεία, ένα διακοσμητικό σφυρήλατο έλασμα από χαλκό (Εικ. 11), κουκούτσια από διάφορους καρπούς (όπως καΐσια, ροδάκινα, ελιές, αμύγδαλα, φουντούκια, καρύδια, κάστανα) καθώς και φύλλα από πιξάρι και ελιά, τα οποία διατηρήθηκαν πράσινα μέσα στη λάσπη. Σε πολύ καλή κατάσταση διατηρήθηκαν επίσης ξύλινα αντικείμενα δουλεμένα σε τόρνο, ένα κομμάτι από δοκάρι, στο οποίο διακρίνονται ίχνη από πριόνι και μία καλοδουλεμένη ξύλινη χτένα, η οποία μοιάζει πολύ με αντίστοιχες κοκκάλινες (Εικ. 12 και 13).

Τα ευρήματα αυτά είναι ενδεικτικά της μεγάλης σημασίας που έχει η έρευνα των πηγαδιών και γενικότερα των αποχετευτικών συστημάτων, τα οποία, καθώς είναι υπόγειες κατασκευές που δεν καταστρέφονται εύκολα όπως οι ανωδομές των κτιρίων ούτε και δέχονται συνήθως μεταγενέστερες επεμβάσεις, μπορούν να μας δώσουν πολύτιμα στοιχεία για την αρχαιολογική έρευνα.

Θεσσαλονίκη,  
Πανεπιστήμιο

Γιώργος Καραδέδος

## THE WELLS OF ANCIENT DION

*by G. KARADEDOS*

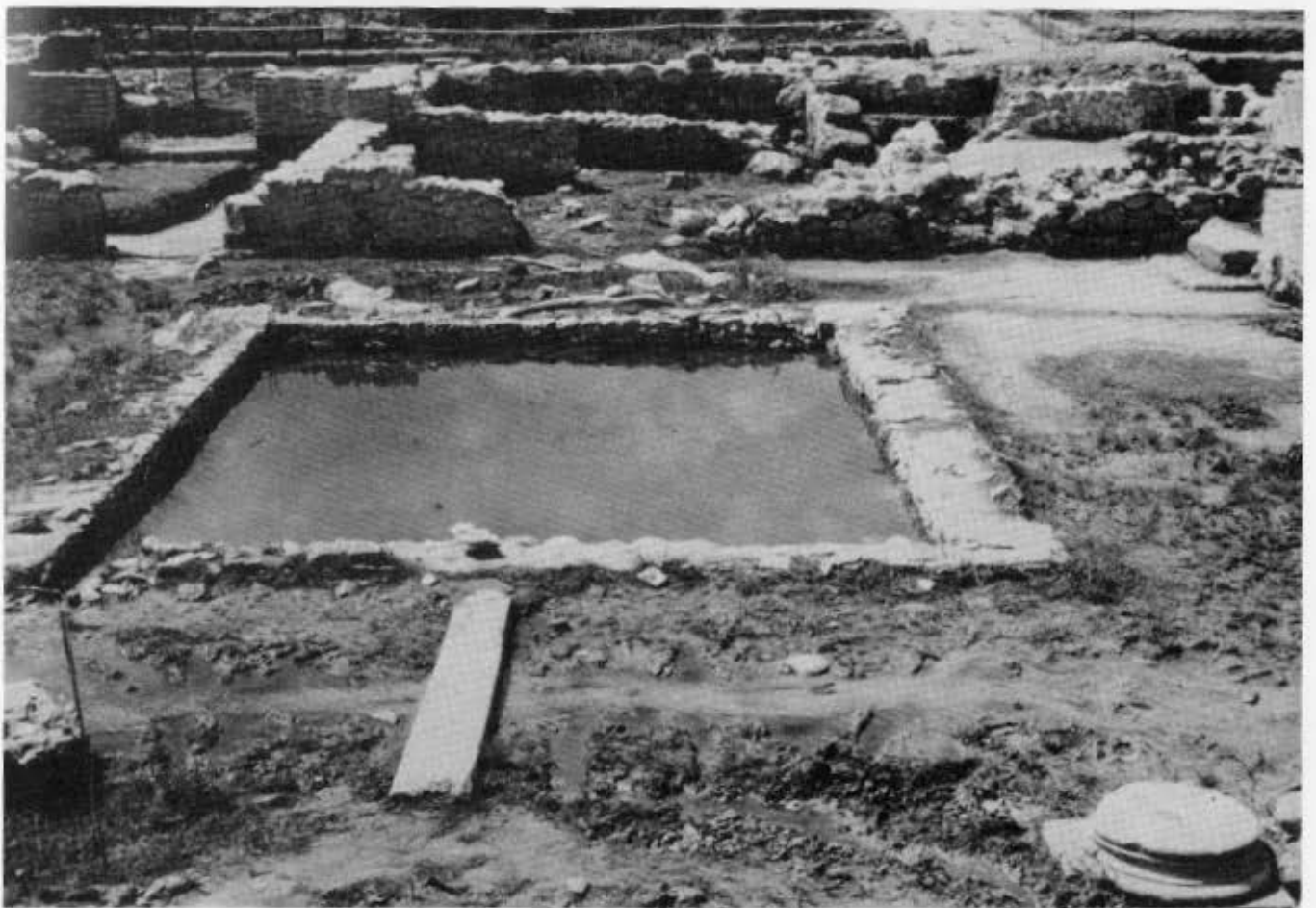
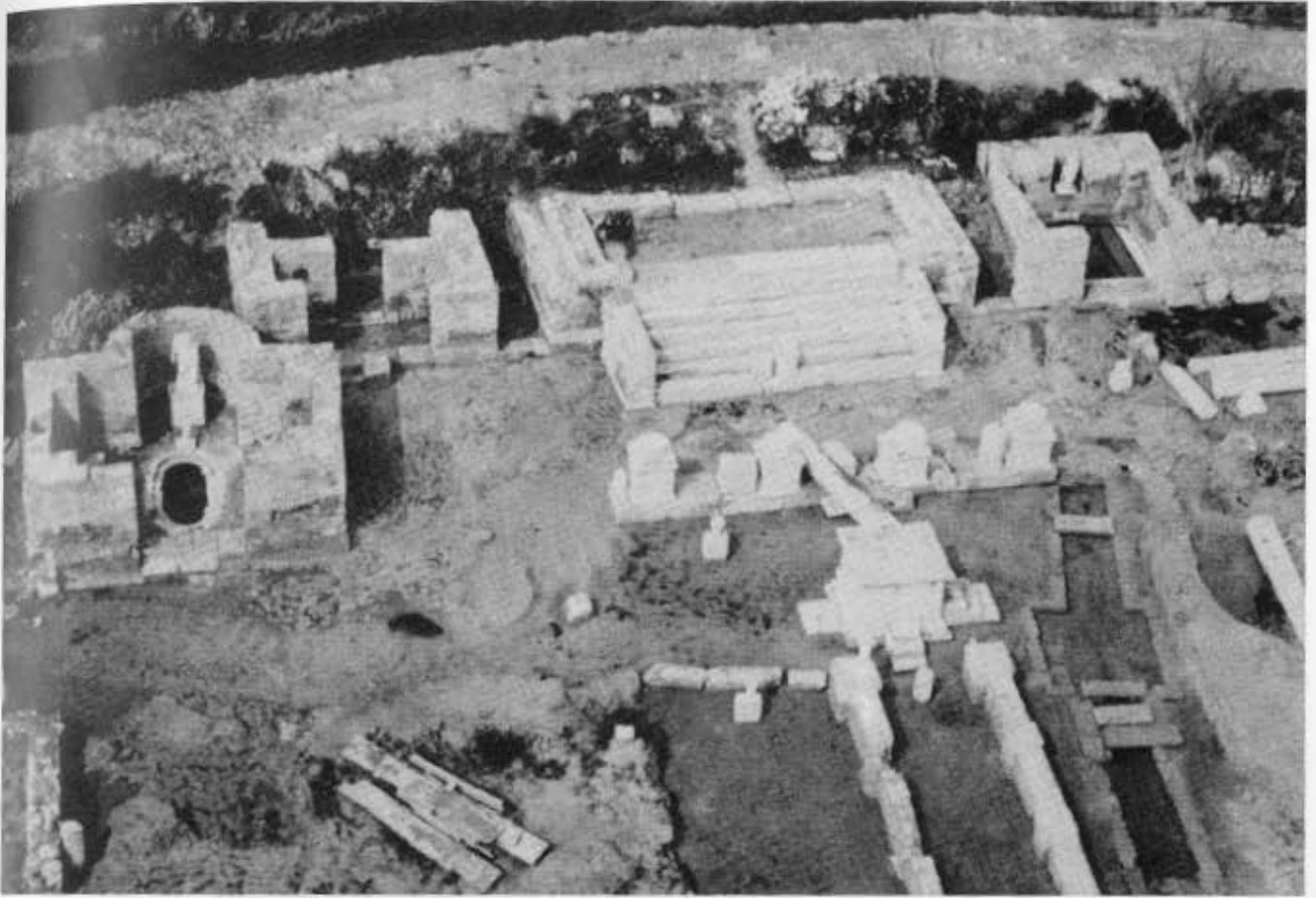
The excavational data indicate that water was significant in ancient Dion; it was used in everyday life and it was also needed for the health of the body, for medicine, decoration of buildings and gardens, and religion.

Apart from the organized water-supply of the city, wells, located even in houses which water distribution, were also used for the needs of Dion.

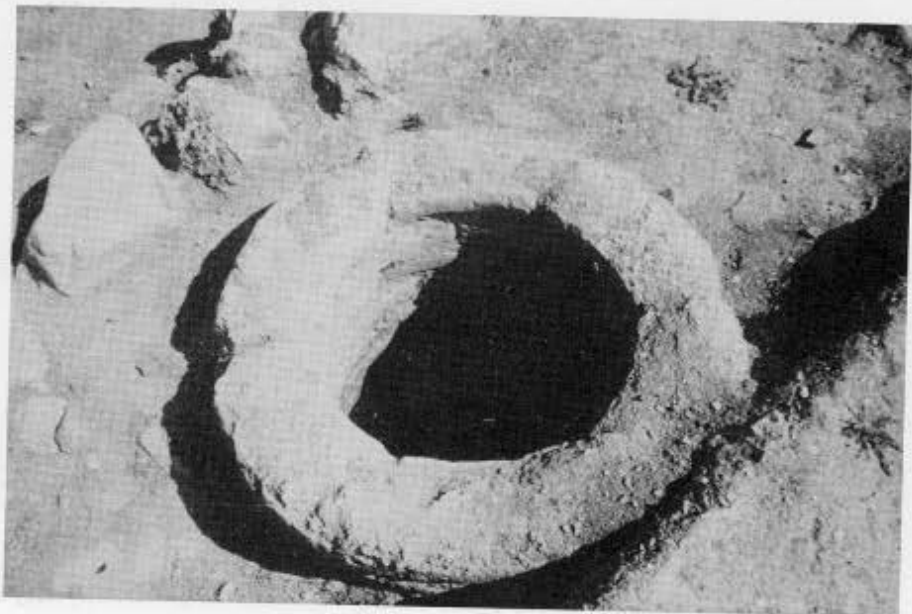
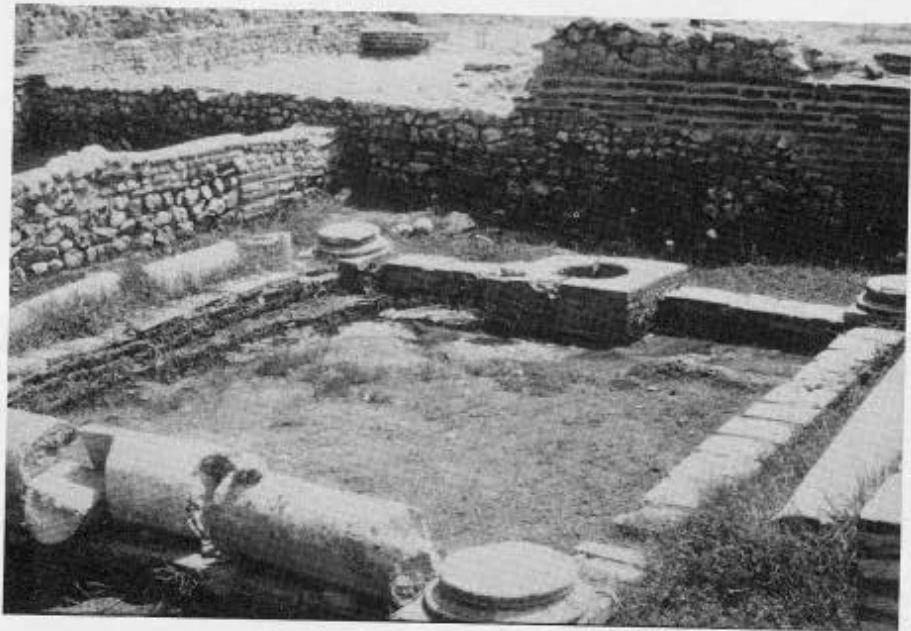
Seven wells have been discovered divided into three groups based on their building material:

- a) Wells whose shaft is coated with rough stones connected with lime plaster.
- b) Wells whose shaft is coated with wedge-shaped bricks, either organized in successive rings, or in a continuous spiral which forms the cylindrical well. The well by the theater belongs to this type. Tiles, a marble column, capitals and a base, all belonging to the roof of the well were found in the interior.
- c) Wells whose shaft is coated with pithoi without bases. A well of this type was discovered in impluvium I of the building of the eastern sector. It served as drainage for the impluvium and controlled the water in cases of overflow.

Pottery, fragments of glass wares, pips of seeds and lathecut wooden objects were found inside this well.



1. Δίον. Ιερό της 'Ισιδας. 2. Impluvium 2 στο κτίριο του Ανατολικού Τομέα, δίπλα στο ψηφιδωτό του Διονύσου.

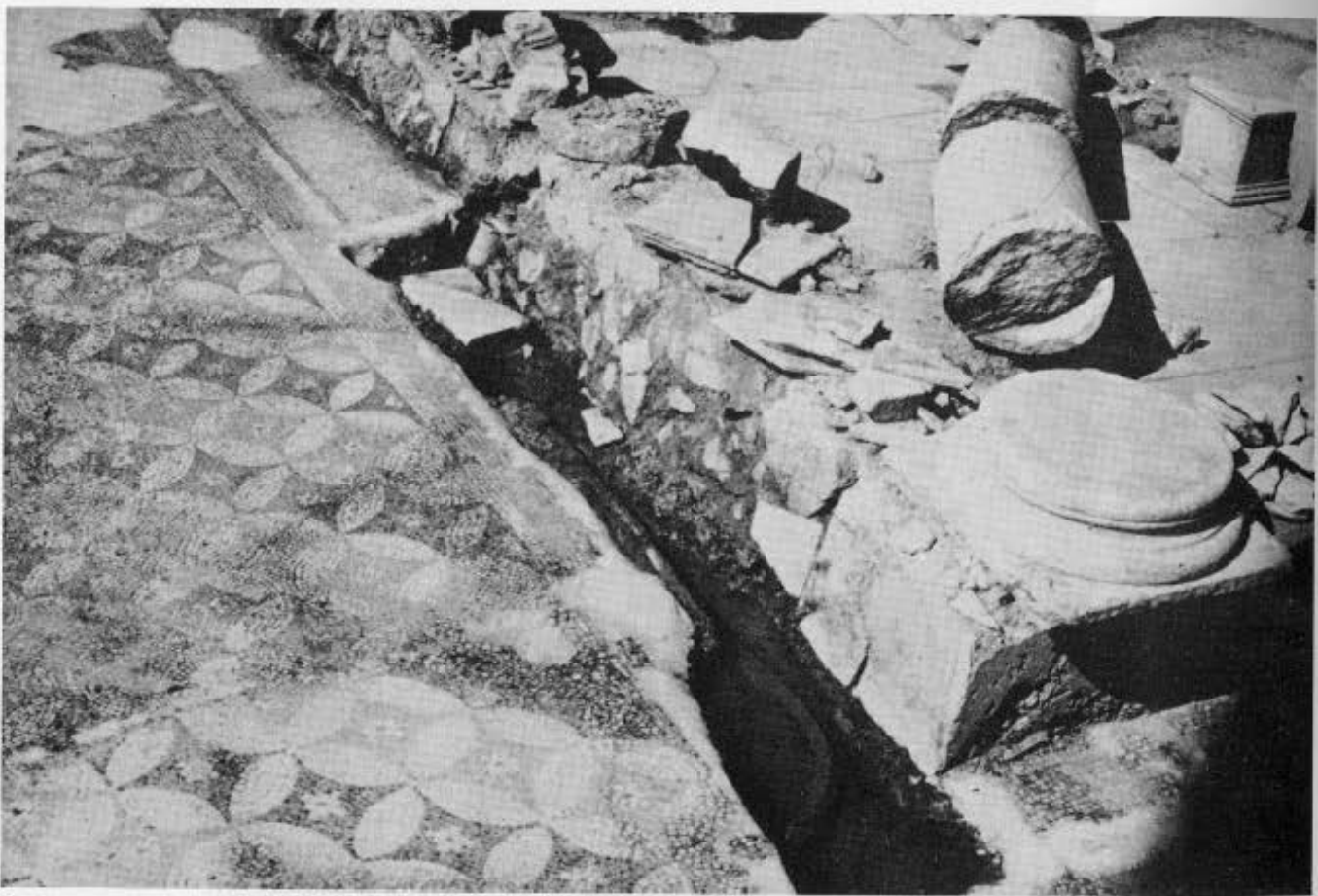


3. Πηγάδι στο κτίριο με αναβρυτήριο. 4. Πηγάδι στο αίθριο κτιρίου του Ανατολικού Τομέα. 5. Πηγάδι στα βόρεια του χειμάρρου.

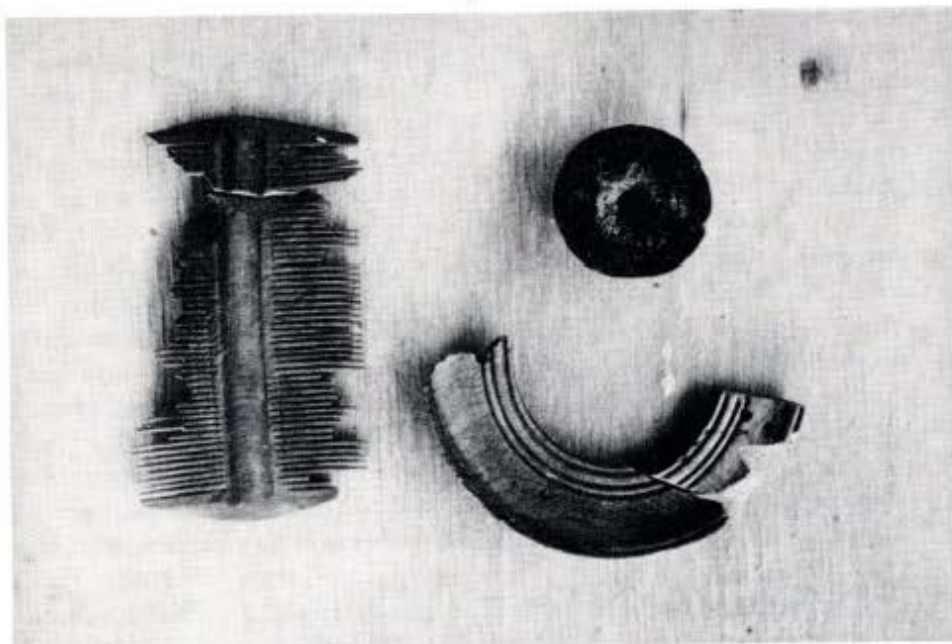
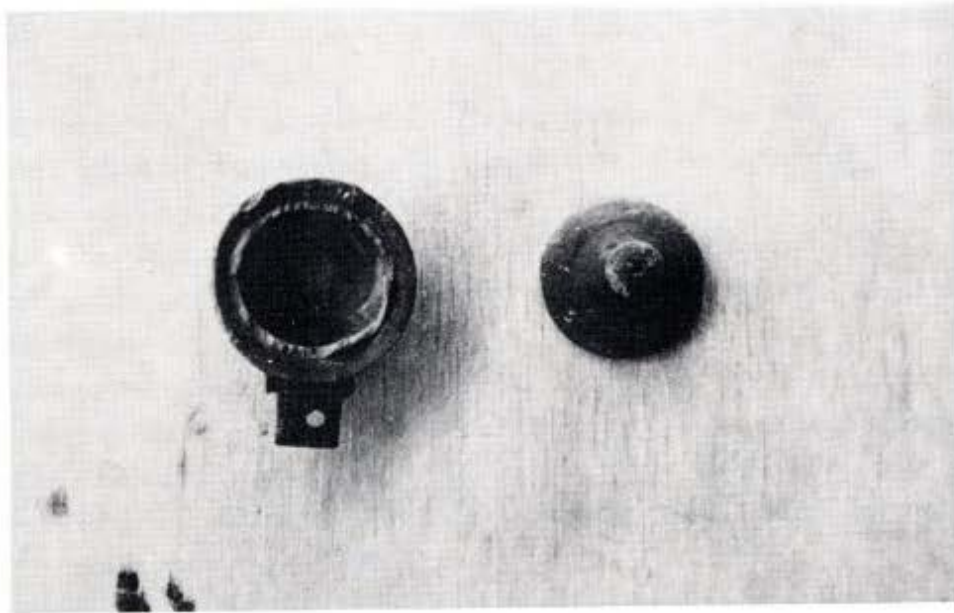




6. Πηγάδι κοντά στο θέατρο. 7. Ιωνικό κιονόκρανο από το πηγάδι κοντά στο ελληνιστικό θέατρο.  
8. Αρράβδωτος κίονας και βάση κίονα από το πηγάδι κοντά στο ελληνιστικό θέατρο.



9. Impluvium 1 στο κτίριο του Ανατολικού Τομέα. Στο κέντρο του διακρίνεται το μαρμάρινο προστομιαίο του πηγαδιού το οποίο λειτουργούσε ως αποχέτευση. 10. Μολύβδινος σωλήνας, ο οποίος τροφοδοτούσε με νερό από το δίκτυο της πόλης το impluvium 1 του κτιρίου του Ανατολικού Τομέα.



11. Χάλκινο σφυρήλατο έλασμα, από το πηγάδι του imrlunium 1 του Ανατολικού Τομέα. 12. Εύλινα αντικείμενα δουλεμένα σε τόρνο, από το πηγάδι του imrlunium 1 του Ανατολικού Τομέα. 13. Εύλινη χτένα και αντικείμενα δουλεμένα σε τόρνο, από το πηγάδι του imrlunium 1 του Ανατολικού Τομέα.